

Cypriánov herbár

Cypriánov herbár je hrubá kniha, viazaná v hnedej koži, o rozmeroch 39 x 23 x 9 cm. Úvod tvoria tri listy, jeden čistý a dva popisane, druhý z nich obojstranne. Text prvej strany umožňuje nazrieť do intimity Cypriánovho života. Prostredníctvom latin-ského dvojveršia sa dozvedáme tiež to, že herbár nie je určený učení-m, ale učiacim sa – pravdepodobne mladým, vzdelávajúcim sa mníchom teologického učilišťa, zvaného professorium, ktoré fun-govalo v Červenom kláštore v rokoch 1745 - 1772. Chronogram ozdobného titulného listu herbára ukrýva letopočet 1766, pova-žovaný za rok začiatku práce na herbári. V latinsky písanej oslav-nej básni Cypriánov priateľ a obdivovateľ, vyzdvihuje jeho charakter a všestranné schopnosti:

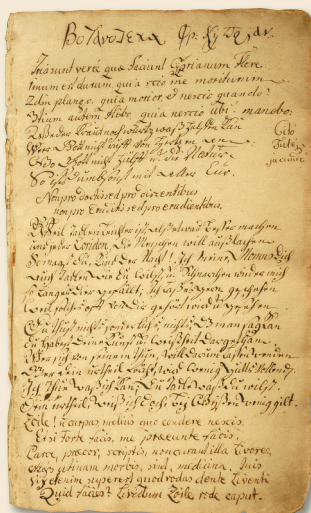
„Múdri muži učili, že je treba viesť život hodný božstiev...“

Živý príklad takéhoto života vydáva
rôznymi spôsobmi Cyprián, obyvateľ pustovne:
či už si ho vážime pre poctivé mravy alebo veľkú učenosť,
zásluhy či vznešený pôvod.

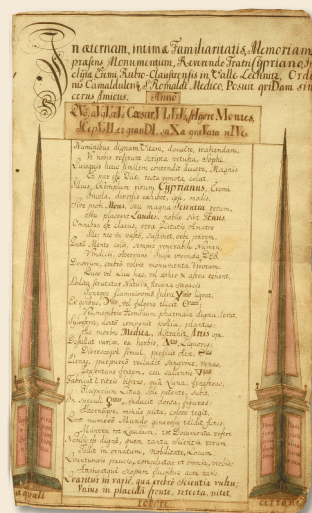
Vo všetkom je skvelý tento milovník pravej zbožnosti
a v širom svete mu niet rovného...

Často premýšľa o myšlienkach učených mužov:
tých, čo ešte hľadajú na svetlo tohto sveta i tých,
čo obývajú éter a hviezdy.

Skúma skryté tajomstvá domyselnej prírody
a ohňom chrliacim plamene tavi žlté kovy,
z ktorých vylučuje striebro alebo ligotavé zlato;
alebo zostavuje lieky vhodné ľudským údom.

Úvodná strana herbára

Ozdobný titulný list herbára

Učeným palcom usporadúva lesné rastliny
a s pomocou lekárskeho umenia vykoreňuje choroby.

Ohňom destiluje z rastlín rozmanité šťavy
a zbešlo tiež vyrába rozličné soli.

Otvára žily plné purpurovej krvi
a vytvára tak slabý zriedlo vyvierajúcej vody.

Vyrába zo skla dvojkridlé okná...

Na zadnú stranu zrkadiel kreslí medené obrazce
a málo pestré obrazy pokrýva rôznymi farbami.

Kolko šlachetných skutkov preukázal svetu,
tolko svedectiev o tom vydáva, tolko záslužných činov...

Vznešený je právom, koho ohromná učenosť
povznáša na miesto ozdobené slávou...

Ludia často na rôznych tvárach skúmajú, aká je múdrosť:
žiari odkrytá vo vlúdnom pohľade jedného človeka.“

(preklad Bernard Jozef Meliš OP a Ján Ország; skrátené)

Neocíslovaná strana herbára

Na jar kvitnúca jesienka

Vlastný herbár pozostáva z 97 listov s jednostranne nalepenými rastlinami. Herbárové položky sú prilepené neznámym, pravde-podobne po domácky vyrobeným lepidlom a ešte prichytené pá-sikmi rôznofarebných textílií, pripomínajúcich zvyšky z ornátov. Rastliny nie sú usporiadané systematicky. Mená rastlín sú uvedené najmä v latinčine, gréčtine a nemčine. Niekde je pripojené aj pol-ské meno, či skôr ľudový názov v goralskom nárečí. Pri viacerých herbárových položkách nájdeme aj lokalitu zberu, stručnú cha-rakteristiku stanovišťa alebo dlhšiu poznámku, týkajúcu sa hlavne úžitkových vlastností, liečivých účinkov či mágie.

V herbári je spolu 285 sušených cievnatých rastlín a 1 lišajník, ale iba 266 rôznych taxónov, pretože niektoré sú duplicitné. Mnohé

Vavrin, oleander a myrta

Zemiak, pomenovaný ako grulj

z rastlín boli zrejme pestované v kláštorenej záhrade, či už ako lie-čivky, zelenina, koreniny alebo prostriedky proti živočíšnym škodcom. Sú medzi nimi aj cudzokrajné, predovšetkým stredo-morské druhy, ako vavrin, oleander, myrta a ďalšie. Pôvodné rastliny slovenskej flóry predstavuje 206 herbárových položiek, pochádzajúcich hlavne z Pienin a východnej časti Tatier, z ob-lasti priľahlej k Zadným Medodolom. Väčšina rastlín je deter-minovaná správne, na úrovni poznatkov polovice 18. storočia. Významné sú historicky prvé písomné a hmotné doklady o vý-skyte viacerých druhov rastlín na území Slovenska. Patrí k nim napríklad položka lišajníka pluzgierky islandskej, borievky ne-tatovej, ktorá má u nás jedinú lokalitu v prielome Dunajca, ale aj doklad o pestovaní zemiakov na Spiši a ich názve grulj (gruly).

Herbár dopĺňa abecedný zoznam väčšinou latinských mien na-lepených rastlín. Na konci herbára je 32 strán nemeckého textu, obsahujúci Cypriánove úvahy o jeho vlastných liečiteľských skú-senostiach, diagnostike chorôb, príprave rastlinných produktov používaných na liečenie alebo v mágii, o alchýmii, ale aj po-známky o vtedajšom stave medicíny a spôsobe života rádu ka-maldulov v Červenom kláštore.

Cesty herbára

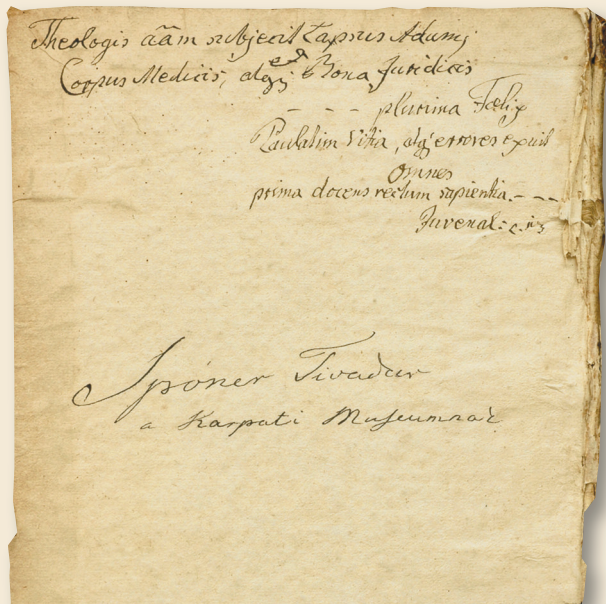
Po Cypriánovej smrti prior kamaldulov z Červeného kláštora daroval herbár svojmu príbuznému Tivadarovi Spónerovi. Ušľachtilý aristokrat a lokálpatriot nepodľahol lukratívnej ponuke maďarského národného múzea a herbár venoval (údajne v r. 1883) Karpatskému múzeu v Poprade.

Ukážka Cypriánovho registra

Prvá strana medicínskeho textu

V šesťdesiatych rokoch 20. storočia sa spolu s inými tatranskými zbierkami dostal do Múzea TANAP-u. Od roku 1984 je jedným z najcennejších zbierkových predmetov v správe Slovenského národného múzea – Prírodovedného múzea v Bratislave.

Vnútrotná strana prebalu s venovaním T. Spónera

Viac v expozícii „Zázrak prírody – Biodiverzita Slovenska“

Kto bol brat Cyprián

Cyprián, vlastným menom Franz Ignatz Jäschke, sa narodil 28. júla 1724 v sliezskej obci Polkowice (v súčasnosti Poľsko) ako syn krajčírskoho majstra Jozefa Jäschkeho. Študoval lekárske vedy vo Vratislavi. Okolo roku 1752 zložil rehoľný sľub v kamaldulskom kláštore na Zobore pri Nitre. V mníšskom stave pôsobil vo viacerých kláštoroch, napríklad v Brne, Čenstochovej a pravdepodobne aj v Taliansku. Najväčšiu časť života prežil v Červenom kláštore v Pieninách, kam prišiel v r. 1756 a pravdepodobne tu zostal až do svojej smrti v r. 1775. Presný dátum a miesto úmrtia nie sú historicky doložené. S jeho menom sa spája založenie a rozvoj jednej z najstarších lekární v Európe, ale aj obetavosť pri ošetrovaní chorých v červeno-kláštorskej nemocnici. Cyprián, ako vášnivý zberateľ rastlín a vynikajúci florista, zaujíma popredné miesto v dejinách slovenskej botaniky.

Pustovňa Červený kláštor v Pieninách (v pozadí Tri Koruny)

Vydalo Slovenské národné múzeum, Prírodovedné múzeum v rámci projektu NOC VÝSKUMNÍKOV 2012

2. vydanie 2017

Garant: RNDr. Katarína Maštenová

Autor: RNDr. Jana Uhlířová

Foto: archív SNM-PM

+ Ing. Juraj Bobula

Dizajn: RNDr. Marek Michlík

SOVVA

SLOVENSKÁ ORGANIZÁCIA PRE
VÝSKUMNÉ A VÝVOJOVÉ AKTIVITY

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM
PRÍRODOVEDNÉ MÚZEUM

Záhľadný brat Cyprián a jeho herbár

Nadaný a všestranne vzdelaný brat Cyprián z rehole kamaldulských mníchov je neobyčajne zaujímavou, ale aj záhadnou historickou postavou 18. storočia. Herbár, ktorý po ňom zostal, je významný nielen z botanického a farmaceutického, ale aj kultúrno-historického a medicínskeho hľadiska. Vznikol pravdepodobne v r. 1766 – 1771 a považuje sa za najstarší na Slovensku. Paradoxne, Cyprián sa preslávil najmä vďaka pokusom s lietaním, ktoré sa však nepodarilo vierohodne dokázať. Stali sa ale základom viacerých legiend, ktoré sa šírili ústnym podaním medzi goralským ľudom a žijú dodnes.